

Hvilken etik til hvilken tid?

*Forhenværende amtsborgmester Erling Tiedemann
Indlæg på Etisk Råds konference om Gen-etik til tiden
Christiansborg, 9. november 1999*

Medlemmer af Det Ethiske Råd udpeges for en periode på tre år, og hvis de ikke selv løber skrigende bort, så udpeges de normalt for endnu en treårs periode.

Efter på denne baggrund selv at have været medlem af Det Ethiske Råd i tre år kan jeg aflægge det vidnesbyrd, at jeg kom ind i rådet med meget faste meninger, og at jeg efter tre år fortsat har særdeles faste meninger, men - at det ikke i enhver henseende er de samme ...

Til at begynde med havde jeg således den bestemte opfattelse, at den etiske stillingtagen i folk og folketing hele tiden halsede bagefter, fordi dét, der skulle tages stilling til, allerede præsenterede sig som et fait accompli.

Vi forholdt os til kloning, da vi - netop som et fait accompli - blev præsenteret for den første klon; ganske som vi tog stilling til reagensglasbefrugtning, da der første gang var kommet et barn i glasset - og så videre.

Derfor mærkes behovet for en *etik til tiden* stærkere og stærkere, thi samfundet ligner i den henseende tit en mand, der prøver på at løbe en bus ind, som for længst er kørt.

Det er derfor ganske naturligt, at ønsket om *etik til tiden* på denne baggrund manifesterer sig i form af krav om, at forskningen i tide skal præsentere samfundet for sine udviklinger og sine planer, således at der kan blive taget etisk stilling til dem - ja, at forskerne selv skal inddrage etiske overvejelser i deres arbejde, inden de kommer for godt i gang.

Informationen ikke tidsnok til etikken?

På en måde oplever jeg stadig, at dette synspunkt er både relevant og rigtigt, - og alligevel er jeg i stigende grad blevet overbevist om, at det måske samtidig hænger helt anderledes sammen, og at vi her er tilbøjelige til - om jeg så må sige: at bytte om på ægget og hønen.

Er det nemlig, når det kommer til stykket, egentlig helt rigtigt at sige, at vi ikke fik noget at vide, så vi i tide kunne have taget etisk stilling til det?

Er det overhovedet korrekt at mene, at fåret Dolly kom til verden som et lyn fra en klar himmel?

Havde der, når det kommer til stykket, egentlig ikke været skrevet nok så meget om det? Og var der med andre ord egentlig ikke givet dét, man kalder for tidlig varsling?

Bevares, vi må naturligvis regne med tidens acceleration - forstået som, at antallet af teknologiske nyskabelser pr. tidsenhed vokser med en sådan fart, at man endda fristes til at tale om, at accelerationen selv accelererer. Deri kan vi naturligvis se en mulighed for at undskylde os og den manglende stillingtagen efter recepten, at der muligvis har været sagt og skrevet noget om det, men at der kommer så meget, at vi ikke kan nå at følge med og tage stilling til det hele.

Uden fuldstændigt at afskrive den undskyldning som irrelevant, sætter jeg alligevel spørgsmålstegn ved, om vi her har fundet den væsentligste forklaring på, at der ikke kom etik til tiden.

Var ingen etik klar til tiden?

Var det kort sagt bare, fordi intet blev sagt i tide, eller fordi vi ikke overkom at høre efter - eller udeblev etikken, fordi vores hørerør ikke førte ind til noget handlekraftigt beslutningscenter i vores bevidsthed?

Blev samfundet bare - den ene gang efter den anden - billedligt talt taget med bukserne nede, - eller er problemet snarere, at vi overhovedet ingen bukser havde at holde oppe?

Thi lige så ofte vi har talt om, at etiske overvejelser skulle sætte ind i tide, lige så sjældent har vi måske gjort os klart, *hvad* disse etiske overvejelser så skulle gå ud på.

Måske har problemet derfor mindre været, at informationerne nåede for sent frem til en etisk vurdering, og mere været, at det etiske beredskab slet ikke var klar til at tage stilling, når informationerne dukkede op.

At problemet kort sagt ikke var, at der ikke var tid til etikken, men at der ikke var en etik til tiden.

Hvis jeg har ret i det - en mulighed, jeg ikke ganske udelukker, - så vil det jo - uden at man dermed skal forfalde til en alternativ ensidighed - være relevant en tid lang at se mere på etikken end på tiden - og spørge, som det også er formuleret som emnet for mit indlæg: *hvilken etik* da - til hvilken tid?

Skulle nogen nu under eftersøgningen af et svar på dette spørgsmål have brug for en foreløbig tommelfingerregel, så kan jeg anbefale den definition på etik, at "etik er, når folketingets partier stiller deres medlemmer frit ...".

Mit anliggende med denne klumpe-dumpe-definition er ikke at anfægte eller sætte spørgsmålstegn ved, at partigrupperne i folketinget i enkeltstående tilfælde lever op til grundlovens forudsætninger.

Jeg tager det snarere som udtryk for, at man i tinget netop er helt klar over den problemstilling, jeg prøver at beskrive, - hvad man i øvrigt roligt kan tage som endnu et bevis på, at folketingsmedlemmerne såmænd ikke er så tossede, som nogen tror ...!

Thi når man kan stille spørgsmålet "*Hvilken etik* til hvilken tid?", så er det jo netop, fordi etik i praksis viser sig at være en langt mindre fælles størrelse, end tiden er. Vi deler tiden med hinanden, men vi deler ikke nødvendigvis en etisk stillingtagen med hinanden. Ja, i konkrete sammenhænge deler vi den faktisk netop ikke.

Barrierer for etik til tiden

Til gengæld er jeg ikke spor i tvivl om, at vi deler nogle barrierer med hinanden - nogle barrierer for at tage stilling også dér, hvor vore etiske holdninger måske overlapper hinanden så meget, at der trods alt var et betydeligt område, der kunne muliggøre fælles stillingtagen.

Det er mod sådanne barrierer, at etisk stillingtagen konkret støder an. Det er næsten som en parallel til, hvad der gælder for prioritering i sundhedssektoren: alle vil hjertens gerne tale om principper, men ingen vil tage konkret stilling, fordi stillingtagen støder an. De færreste tør derfor foreslå noget, som de fleste forlængst har indset rigtigheden af ...

Når det drejer sig om de barrierer, som etisk stillingtagen møder, så viser det sig eksempelvis, at det i praksis er meget få etiske hensyn, der holder stand, når de bliver trukket for forskningsfrihedens inkvisitionsdomstol og skal svare på, om de da vil bremse udviklingen og afskaffe forskningsfriheden? Hvormed jeg ikke har ønsket at sige noget negativt om forskningsfriheden, men kun om inkvisitionsdomstolen.

I praksis viser det sig ligeledes, at den enøjede autonomidyrkelse, som vi har gjort til en bærende værdinorm i vort samfund, udgør en barriere for en etisk stillingtagen på samfundsniveau - hvormed der heller ikke skal være sagt noget negativt om autonomi, men kun om enøjetheden.

Også det etiske *opgiveness-syndrom* udgør en barriere, - altså det kendte argument om, at da 99 % af den teknologiske udvikling foregår i andre nationalstater, så kan vi lige så godt opgive at forholde os etisk til den og i stedet koncentrere os om beskæftigelseshensynet, eksportinteressen og sikringen af, at dansk lægevidenskab ikke sakker agterud i forhold til såvel lande, som vi naturligt sammenligner os med, som til lande, med hvilke vi på forhånd må opgive enhver sammenligning. - Hvormed ikke være sagt noget negativt om hverken eksporten, beskæftigelsen eller dansk lægevidenskab, men kun om opgivenessen.

Endelig kan man vel ikke se væk fra, at janteloven, der i henseende til gennemslagskraft forekommer at være en af de mest vellykkede love i Danmark, udgør en barriere med sit stadige bidrag til at relativisere al sandhed. Thi skal du ikke tro, at du er noget, så skal du i hvert fald slet ikke tro, at noget, du selv tror, er sandt, - hvilket i øvrigt minder om Søren Kierkegaards ord om, at man kan bedrage sig selv på mange måder; man bedrager naturligvis sig selv ved at tro noget, som ikke er sandt, men man bedrager jo også sig selv ved *ikke* at tro noget, som *er* sandt. Og, spørger Kierkegaard, hvilket bedrag er vel det værste ...?

Et indsnævret beslutningsfelt

Men - mens jeg som sagt ikke tvivler på, at vi med de nævnte forhold står over for reelle barrierer, så tror jeg på den anden side ikke, at de rummer hele forklaringen, hvis der ikke er kommet etik til tiden.

På en måde er det vel ofte sådan, at enhver stillingtagen udelukker andre muligheder og indsnævrer feltet for senere at tage stilling. Hvis jeg må bruge et eksempel fra en anden sammenhæng: Da min yndlingshustru for mere end 40 år siden tog den stilling, at det var mig, hun ville gifte sig med, så var der en lang række andre ungersvende - jeg kan endnu se dem for mig, - som måtte se i øjnene, at nu var de valgt fra, ligesom jeg selv måtte indstille mig på, at feltet for yderligere stillingtagen fra min side var blevet indsnævret.

Og - uden sammenligning i øvrigt, trods sammenligningen - så oplever vi jo også, at den stilling, vi for eksempel lovgivningsmæssigt *har* taget i samfundet til et etisk spørgsmål, for os selv kommer til at stå som noget, vi nu må tage udgangspunkt i og måske endda lægge til grund, når vi næste gang står over for et nyt spørgsmål, der mere eller mindre befinder sig i samme gade.

Så ikke alene de - om jeg så må sige: udefrakommende *fait accompli*'er er tilbøjelige til at indsnævre beslutningsfeltet; også vores egen tidligere stillingtagen gør det, ja, selv en undladt stillingtagen låser på en måde gennem den uregulerede udvikling, som den nu tillader en fortsættelse af.

Vi tvinges derfor til at indse, at spørgsmålet om "hvilken etik til hvilken tid?" til en vis grad afhænger af, hvilken etik vi valgte i en tidligere tid, - og her ser jeg yderligere et element, der sammen med de allerede nævnte er med til at belyse de problemer, vi oplever med *etik til tiden*.

Den etiske glidebane

Ofte er dette aspekt af virkeligheden blevet beskrevet med ordet "glidebanen". Sandt er det da også, at et etisk grundprincip, der *er* blevet gradbøjet, *kan* gradbøjes igen - og at det i praksis ofte viser sig, at dét, man *har* gradbøjet, *bliver* gradbøjet yderligere, indtil den etiske stillingtagen på en måde har udviklet sig netop til gradbøjning, så spørgsmålet om "hvilken etik til hvilken tid?" bliver synonymt med spørgsmålet "hvilken gradbøjning til hvilken grad?"

Jamen, kan det da være anderledes? spørger vi i vores moderne tid; er spørgsmålet om, hvad der er rigtigt eller forkert at gøre (og det er nu engang det, etik drejer sig om) da ikke noget, man kun kan besvare relativt og foreløbigt? spørger vi.

Mange gange må svaret være ja, men det går for alvor galt, hvis vi tror, at svaret altid er ja. Den, der måtte være ankommet til dagens konference iført den opfattelse, at al etik er relativ og bestemt af situation og omstændigheder, må derfor gå hjem og tænke over, i hvilke situationer og under hvilke omstændigheder hun eller han vil anse slaveri for etisk acceptabelt - eller voldtægt - eller folkemord ... Og finder man under refleksionen derhjemme kun meget eksotiske svar på det spørgsmål, er tiden måske inde til at overveje, om de vanskeligheder, vi notorisk har med at finde en etik til tiden, ikke har sammenhæng med, at vi har gjort ikke bare mange ting, men alting relativt.

Derfor er en fortsat debat og dialog i samfundet så væsentlig, hvis vi skal være klædt på til at tage stilling til etikken, når tiden kommer væltende med sine spørgsmål og nye problemstillinger.

Skabelsesberetningen, De ti Bud og Bjergprædikenen

Stillet midt i den dialog om "hvilken etik til hvilken tid?" vil mange - som jeg selv - finde tilløb til faste holdepunkter i Skabelsesberetningen, i De ti Bud og i Bjergprædikenen. For nogen vil det være nok, - deres tro og deres tillid kræver ingen yderligere forklaring.

Men i det pluralistiske samfund, vi lever i, vil andre mene, at en henvisning til en religiøs autoritet ikke i sig selv rummer noget argument. Det er således for dem ikke nok at henvise til Skabelsesberetningen, De ti Bud og Bjergprædikenen - eller for den sags skyld til andet tilsvarende, men opgaven må bestå i at nå frem til etiske argumenter, der hviler på, hvad der kunne udgøre et fælles grundlag for alle mennesker af god vilje - uanset deres ståsted.

Altså - for nu at blive i den nævnte sammenhæng - så må det dreje sig om at få udkrystalliseret, at De ti Bud ikke bare er ti bud, men ti tilbud om et godt liv, og at Bjergprædikenens tale om de salige hverken drejer sig om salig Jensen, der døde i foråret, eller om Nikolajsen, der altid går rundt i en salig brandert, - men at det drejer sig om veje til det gode liv, veje, der derfor i sig selv kan argumenteres for også i et pluralistisk samfund, hvor De ti Bud og Bjergprædikenen ikke udgør en autoritet for alle.

Et etisk rationale for at sætte grænser

I folketinget, hvis medlemmer har den vigtige, men så sandt for dyden lidet misundelsesværdige opgave at sætte lovgivningens grænser for, hvad man må og ikke må i relation til både genterapi, til reproduktionsteknologi og så videre og så videre, kommer spørgsmålet om etik til tiden derfor også til at dreje sig om, hvilket etisk rationale, der er for at fastsætte den enkelte konkrete grænse netop her - og dertil: hvilke juridiske værktøjer, der er til rådighed for at etablere og senere fastholde de lagte grænser – det vil sige det, som senere i dag er emnet for Linda Niensens indlæg.

Og når jeg her taler om et etisk rationale, så knytter jeg mig meget bevidst til et udsagn af Anker Brink Lund, som også skal sige noget senere i dag. Anker kan utvivlsomt selv sige det bedre, men det, jeg især har hæftet mig ved, er hans påpegning af, at der mellem på den ene side de spørgsmål, på hvilke der kan gives et videnskabeligt svar med en tvingende argumentation, og på den anden side de spørgsmål, hvis besvarelse beror alene på smag og behag, findes et bredt felt, der også kalder på rationelle overvejelser og rationelle svar, omend disse må findes ad andre veje end eksempelvis den naturvidenskabelige.

Det er på dette brede felt, det etiske rationale må findes for de grænser, vi på samfundsplan finder det nødvendigt at sætte for den uhæmmede vækst og den ukontrollerede udvikling.

Og det er på dette felt, vi igen må finde frem til en antropologisk forståelse, der stopper den stadige tingsliggørelse af menneskeligt liv og reetablerer mennesket og dets umistelige menneskeværd som det fælles udgangspunkt og som samfundets værdinorm nr. 1.

Resumé

Et opsamlende resumé af mit indlæg er derfor, at de problemer, vi oplever, og som har ført Det Etske Råd til at formulere slagordet om *etik til tiden*, ikke blot beror på, at folk og folketing ikke fik præsenteret tingene i tide, så der kunne blive taget etisk stilling til dem, men mindst lige så

meget skyldes, at vi ikke selv har været klædt på til at tage stilling, når der blev blæst i trompeten og slået på gongongen.

Denne manglende påklædthed skyldes dels nogle barrierer, som det anses som politisk korrekt at vige tilbage for, dels at vi selv har relativiseret ikke bare det relative, men alting - med den virkning, at vi har svært ved overhovedet at finde frem til et etisk rationale for konkret at sætte og fastholde de grænser, vi alligevel føler, vi må sætte.

Hvis der overhovedet findes en vej til en *etik til tiden*, så må den derfor gå gennem den fortsatte og stadigt fornyede faglige, folkelige og politiske dialog om, hvilken etik, vi skal have, til en hvilken som helst tid ...!